

## O‘ZBEK TALABALAR NUTQIDA INGLIZCHA-O‘ZBEKCHA ARALASH TIL: “CODE-SWITCHING” HODISASI

*Andijon davlat chet tillari instituti*

*Olimova Sharifaxon Mahmudjon qizi*

*Ilmiy maslahatchi: Xomidova Malohat*

**Annotatsiya:** Mazkur maqolada O‘zbekiston talabalari orasida keng tarqalayotgan “Inglizcha-O‘zbekcha” aralash tili (code-switching) hodisasi tahlil qilinadi. Globallashuv, texnologiyalar ta'siri va akademik muhit sababli yoshlar nutqida ingliz tiliga xos so‘z va iboralarning kirib kelishi jarayoni o‘rganilgan. Maqolada kod almashtirishning asosiy sabablari (leksik bo‘shliq, ijtimoiy tarmoqlar ta'siri, zamonaviylik omili), uning namoyon bo‘lish shakllari (gap ichida va gap oralig‘ida) hamda ijobiy (muloqot qulayligi, ikki tillilik ko‘nikmasi) va salbiy (til sofligiga ta'sir, tushunmovchiliklar) jihatlari yoritilgan. Xulosa qismida ushbu lingvistik jarayonni butunlay inkor etmasdan, ona tilining boyligini saqlagan holda ikki tildan ongli foydalanish muhimligi ta'kidlanadi.

**Kalit so‘zlar:** kod almashtirish (code-switching), aralash til, O‘zbek talabalari, ingliz tili ta'siri, ikki tillilik, yoshlar nutqi.

Bugungi globallashuv davrida tillarning bir-biriga ta'siri kuchayib bormoqda. Ayniqsa, yoshlar, xususan, talabalar orasida ikki yoki undan ortiq tillardan foydalanish odatiy holga aylangan. O‘zbekiston misolida olib qaraydigan bo‘lsak, ingliz tilining globallashuvi va unga bo‘lgan qiziqishning ortishi natijasida talabalar nutqida “Inglizcha-O‘zbekcha” aralash tilidan foydalanish (ingliz tilida Code-switching) keng tarqalmoqda.

Ushbu hodisa tilshunoslikda "kod almashtirish" deb ataladi va bu so‘zlashuvchining bir tildan ikkinchi tilga o‘tib, gapirishini anglatadi. Bu jarayon O‘zbek talabalari orasida nafaqat kundalik muloqotda, balki ijtimoiy tarmoqlarda, hatto ba'zi norasmiy vaziyatlarda o‘qituvchilar bilan suhbatda ham kuzatilmoqda.

Nega aynan ingliz tili?

O‘zbek talabalari nutqida ingliz tiliga xos so‘z va iboralarning aralashib ketishining bir qancha sabablari bor. Globallashuv va texnologiya: Internet, ijtimoiy tarmoqlar (Instagram, TikTok, Telegram), videoo‘yinlar va multimedia kontentining asosiy qismi ingliz tilida. Talabalar bu kontentni iste‘mol qilar ekan, “like”, “share”, “subscribe”, “trend”, “meme” kabi so‘zlar ularning lug‘at boyligiga tezda singib ketadi. Akademik muhit: Ko‘plab oliy o‘quv yurtlarida, ayniqsa, xorijiy tillar, biznes, axborot texnologiyalari kabi yo‘nalishlarda darsliklar va ilmiy maqolalar ingliz tilida. Natijada, “deadline”, “assignment”, “presentation”, “quiz”, “group project” kabi atamalar talabalar lug‘atida o‘zbekcha muqobilidan ko‘ra qulayroq bo‘lib qoladi. Prestij va zamonaviylik: Ba’zi hollarda ingliz tilidagi so‘zlarni ishlatish yoshlar orasida “zamonaviy”, “bilimli” yoki “ilg‘or” ko‘rinishning bir belgisi sifatida qabul qilinadi. Bu ularga o‘z guruhlarida o‘ziga xos o‘rin egallashga yordam beradi. Leksik bo‘shliq (Lexical gap): Ba’zi ingliz tilidagi tushunchalar va atamalar uchun o‘zbek tilida bir so‘z bilan ifodalanadigan aniq muqobil yo‘q yoki bu muqobil u qadar qulay emas. Masalan, “brainstorming”, “networking”, “startup” kabi so‘zlarni o‘zbek tilida bir-ikki og‘iz so‘z bilan ifodalash o‘rniga, inglizchasini ishlatish osonroq.

Aralash nutq qanday namoyon bo‘ladi?

Talabalar nutqidagi kod almashtirish asosan ikki shaklda uchraydi:

Gap oralig‘ida (Inter-sentential): Bir gapni o‘zbekcha boshlab, ikkinchi gapni inglizcha davom ettirish. Masalan: "Kecha darsga kelolmabman. Actually, I was feeling really tired." Gap ichida (Intra-sentential): Bir gapning o‘zida ikki til elementlarining aralashib ketishi. Bu eng keng tarqalgan shakldir. Masalan: "Deadline gacha bu assignment ni topshirishimiz kerak.", "Men bu topic ni juda interesting deb o‘ylayman. Bu ikki tilda ham erkin fikrlash qobiliyatining belgisi bo‘lishi mumkin. Muloqot jarayonini tezlashtiradi va fikrni aniqroq ifodalashga yordam beradi. Ingliz tilini o‘rganish va undan amaliy foydalanish uchun tabiiy muhit yaratadi. Doimiy ravishda aralash gapirish o‘zbek tilining sofligiga putur yetkazishi mumkin. Ba’zi hollarda suhbatdosh (ayniqsa, ingliz tilini

bilmagan odam) uchun tushunmovchiliklarga sabab bo‘ladi. Asosiy tilda (o‘zbek tilida) o‘z fikrini to‘liq va aniq ifodalay olmaslik muammosini keltirib chiqarishi mumkin.

### Kod almashtirishning nazariy asoslari

Kod almashtirish (code-switching) hodisasi tilshunoslikda uzoq yillardan buyon o‘rganilib kelinmoqda. Mashhur tilshunos olimlar tomonidan bu jarayonning turli jihatlari tahlil qilingan :

Poplack (1980) tipologiyasiga ko‘ra, kod almashtirish uch xil shaklda namoyon bo‘ladi: gap oralig‘ida (inter-sentential), gap ichida (intra-sentential) va tagsit (tag-switching). O‘zbek talabalari nutqida eng ko‘p uchraydigan shakl bu gap ichidagi kod almashtirishdir.

Myers-Scotton (1993) "Markaziy matritsa modeli" nazariyasida bir til asosiy (matritsa) til vazifasini o‘tashi, ikkinchi til esa undan so‘z va iboralar olib kirishi haqida fikr yuritadi. O‘zbek talabalari nutqida asosiy matritsa til bu – o‘zbek tili bo‘lib, ingliz tili undan leksik birliklar olib kiruvchi til vazifasini o‘taydi.

Gumperz (1982) esa kod almashtirishni nutqiy strategiya sifatida baholaydi va uning ijtimoiy-ma'naviy sabablarini o‘rganadi.

O‘zbek talabalari nutqida kod almashtirishning asosiy sabablari

Talabalar nutqida inglizcha-o‘zbekcha aralash tilning keng tarqalishiga bir qancha omillar sabab bo‘lmoqda :

Globalashuv va axborot texnologiyalari ta'siri

Internet, ijtimoiy tarmoqlar (Instagram, Telegram, TikTok, YouTube) va multimedia kontentining asosiy qismi ingliz tilida. Talabalar kundalik ravishda ingliz tilidagi kontentni iste'mol qilar ekan, quyidagi so‘zlar ularning nutqiga tezda singib boradi:

Like, share, subscribe, follow, story, post, meme, trend, hashtag, streaming, blogger, influencer

## Akademik muhit va ta'lim tizimi

Oliy o‘quv yurtlarida, ayniqsa, xorijiy tillar, biznes, IT, xalqaro munosabatlar kabi yo‘nalishlarda darsliklar, ilmiy maqolalar va taqdimotlar ko‘pincha ingliz tilida. Bu esa quyidagi atamalarning kundalik nutqqa kirib kelishiga sabab bo‘lgan :

Deadline, assignment, presentation, quiz, midterm, final, group project, course, credit, GPA, syllabus, bachelor, master, PhD

### Leksik bo‘shliq (Lexical gap)

Ba'zi ingliz tilidagi tushunchalar uchun o‘zbek tilida bir so‘z bilan ifodalanadigan aniq muqobil yo‘q yoki bu muqobil u qadar qulay emas. Masalan:

Brainstorming, networking, startup, coworking, coworker, meeting, briefing, training, workshop, coaching, consulting

### Ijtimoiy-psixologik omillar

Ba'zi hollarda ingliz tilidagi so‘zlarni ishlatish yoshlar orasida "zamonaviy", "bilimli", "ilg‘or" yoki "global fikrlovchi" obrazini yaratish vositasi sifatida xizmat qiladi. Bu ularga o‘z guruhlarida o‘ziga xos o‘rin egallashga va o‘zligini ifodalashga yordam beradi .

### Iqtisodiyot va mehnat bozori ta'siri

Xalqaro kompaniyalar, IT sohasi va turizmda ishlash uchun ingliz tilini bilish muhim shartga aylangan. Talabalar kelajakdagi ish faoliyatiga tayyorgarlik ko‘rish maqsadida ingliz tilidagi professional terminologiyani o‘zlashtirishga intiladi.

### Kod almashtirishning shakllari va namunalari

O‘zbek talabalari nutqida kod almashtirish asosan quyidagi shakllarda namoyon bo‘ladi. Gap ichidagi kod almashtirish (Intra-sentential) – eng keng tarqalgan shakl. Talim sohasida "Bugun deadline gacha bu assignment ni topshirishimiz kerak." Muddat va topshiriq atamaları ingliz tilida

"Ertaga presentation qilishimiz kerak, slides tayyormi?" Taqdimot va slaydlar

"Professor feedback berdi, revision qilish kerak ekan." Fikr-mulohaza va qayta ishlash

"Bu semestr GPA m 3.8 bo'ldi." O'rtacha ball

Texnologiya sohasida "Kecha live da edim, stream juda yaxshi o'tdi." Jonli efir

"Bu app juda user-friendly ekan." Ilova va foydalanuvchilarga qulay

"Download qilib bo'ldingmi file ni?" Yuklab olish va fayl

Kundalik muloqotda "Men bu topic ni juda interesting deb o'ylayman." Mavzu va qiziqarli

"Actually , men u bilan agree qilmayman." Aslida va rozi bo'lish

"Kecha juda crazy kun bo'ldi." Ajoyib (yoki telba) kun

"Bu place da parking muammosi bor." Joy va to'xtash joyi

Gap oralig'idagi kod almashtirish (Inter-sentential)

- "Kecha darsga kelolmabman. Actually, I was feeling really tired. "
- "Bu hafta juda og'ir o'tmoqda. But we have to survive! "
- "Ertaga uchrashuvni bekor qilishdi. That's so frustrating, isn't it? "

Tagsit (Tag-switching) – qisqa undov va birikmalar

- "Wow , bu juda zo'r ekan!"
- "Okay , men tushundim."
- "By the way , ertaga uchrashuv soat nechada?"

- "Oh my God , kech bo‘lib qolibdi!"
- "Anyway , gaplashing."
- "Sorry , kechikdim."
- "Thank you , hammasi joyida."

### Kod almashtirishning funksiyalari

Khabibullaeva (2025) tomonidan o‘tkazilgan tadqiqotga ko‘ra, kod almashtirish quyidagi muhim funksiyalarni bajaradi : kommunikativ funksiya, fikrni tez va aniq ifodalash, muloqotni jonlantirish va qiziqarli qilish, suhbatdosh bilan yaqinroq aloqa o‘rnatish. Pedagogik funksiya (ayniqsa, dars jarayonida), murakkab tushunchalarni soddaroq tushuntirish, talabalar diqqatini jalb qilish, ingliz tilini o‘rganishni osonlashtirish

#### Ijtimoiy funksiya

Guruhiy birdamlikni mustahkamlash

O‘ziga xos "talabalar tili"ni shakllantirish

Zamonaviylik va globallikni ifodalash

### Kod almashtirishning ijobiy va salbiy tomonlari

#### Ijobiy jihatlari:

Ikki tillilik ko‘nikmasini rivojlantiradi: Talabalar ikki tilda erkin fikrlash va muloqot qilish qobiliyatiga ega bo‘ladi. Muloqot samaradorligini oshiradi: Ayniqsa, ingliz tilida aniq ifodalanadigan tushunchalar haqida gap ketganda, vaqt tejaydi va fikr aniq yetkaziladi. Ingliz tilini o‘rganishni tezlashtiradi: Doimiy amaliyot orqali til ko‘nikmalari mustahkamlanadi. Global madaniyat bilan integratsiyani ta‘minlaydi: Talabalar xalqaro miqyosdagi yangiliklar va tendensiyalardan xabardor bo‘ladi.

#### Salbiy jihatlari:

Ona tilining sofligiga putur yetadi: Doimiy aralash gapirish o‘zbek tilining boyligi va ifoda imkoniyatlaridan to‘liq foydalanishga to‘sqinlik qiladi. Tushunmovchiliklarga sabab bo‘ladi: Ingliz tilini bilmaydigan suhbatdoshlar (ota-onalar, keksa avlod vakillari, ingliz tilini o‘rganmagan tengdoshlar) uchun nutqni tushunish qiyinlashadi. Til bilingvizmga (ikki tillilik buzilishiga) olib kelishi mumkin: Ba’zi talabalar hech bir tilda o‘z fikrini to‘liq va aniq ifodalay olmaydigan holat yuzaga kelishi mumkin. Akademik yozuvga salbiy ta’sir: Rasmiy hujjatlar, ilmiy maqolalar va kurs ishlarida ham norasmiy uslubdagi aralash tilning ta’siri kuzatilishi mumkin.

O‘zbek talabalari nutqidagi inglizcha-o‘zbekcha aralash til – bu zamonaviy dunyoning ajralmas qismiga aylangan tabiiy lingvistik jarayondir. Uni butunlay yo‘q qilish yoki taqiqlash deyarli mumkin emas. Shu bois, quyidagi tavsiyalarni berish o‘rinli. Ona tilining qadriga yetish: Talabalar o‘zbek tilining boy lug‘at zaxirasi va ifoda imkoniyatlarini chuqurroq o‘rganishlari, uning sofligini saqlashga intilishlari kerak. O‘lchovni saqlash: Ingliz tilidagi so‘zlarni faqat zarurat tug‘ilganda va o‘zbek tilida aniq muqobili bo‘lmagandagina ishlatish ma’qul. Vaziyatga qarab til tanlash: Norasmiy muloqotda kod almashtirish tabiiy hol, ammo rasmiy vaziyatlarda (dars, konferensiya, rasmiy hujjat) adabiy til me’yorlariga rioya qilish muhim. Ikki tildan ongli foydalanish: Talabalar ikki tildan ham ongli ravishda, o‘z o‘rnida foydalanishni o‘rganishlari kerak. Globallashuv va ingliz tilining ta’siri ortib borayotgan bir davrda, o‘zbek tilining nafisligi va ifoda imkoniyatlarini asrab-avaylash, uni rivojlantirish va yosh avlodga to‘g‘ri yetkazish har birimizning vazifamizdir .

## **FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR**

1. Poplak, Sh. Kod almashtirish nazariyasi va uning turlari haqida tadqiqotlar.
2. Mayers-Skotton, K. Ikki tillilik va kod almashtirish masalalari. Oksford: Blekuell nashriyoti, 2006.
3. Grosjan, F. Ikki tillilik: hayot va haqiqat. Garvard universiteti nashriyoti, 2010.



4. O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi. Xorijiy tillarni rivojlantirishga oid me’yoriy hujjatlar.